

SHOH VALIULLOHNING IJTIMOIIY-DINIY QARASHLARINING BOBURIYLAR IMPERIYASI IJTIMOIIY MUHITIGA TA’SIRI

<https://doi.org/10.5281/zenodo.7401591>

Bo’riyev Fazliddin Faxriddinovich,

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti Sharq sivilizatsiyasi va tarix fakulteti
Sharq falsafsi va madaniyati yo’nalishi 4-bosqich talabasi
Toshkent, O‘zbekiston
+99897 840-69-66; e-mail:faziboriyev@gmail.com

ANNOTATSIYA

Mazkur maqola Hindistondagi islom ilohiyotining yirik namoyandasi, 18-asrda Hindiston musulmonlari o‘rtasida boshlangan diniy islohotchilik harakatining asoschisi Shoh Valiullohning ijtimoiy va axloqiy qarashlarning mamlakat hayotiga qaydarajada ta’sir qilganini o‘rganishga bag‘ishlangan.

***Kalit so‘z va iboralar.** Tolerantlik, din, ma’rifatparvarlik, jaholat, xalq ommasi, Sunniy va Shialar, diniy ulamo.*

Shoh Valiulloh 1703 yil 21 fevralda Dehlining taniqli islom olimi Shoh Abdur Rahim oilasida tug‘ilgan. U taqvosi tufayli Shoh Valiulloh nomi bilan mashhur edi. U etti yoshida Qur’onni yod olgan. Ko‘p o‘tmay u arab va fors harflarini o‘zlashtirdi. O‘n olti yoshida u hanafiy huquqi, ilohiyot, geometriya, arifmetika va mantiq bo‘yicha o‘quv dasturini tamomlagan. Uning otasi Shoh Abdurrahim Madrasai Rahimiya asoschisi edi. U Avrangzeb tomonidan Fatovoe-Alamgiri qonun kodeksini tuzish uchun tayinlangan qo‘mita a‘zosi edi.

Shoh Valiulloh sunniylikni ma’lum bir ilohiyot maktabi bilan cheklab qo‘yishdan ko‘ra, keng ma’noda ta’riflashni afzal ko‘radi. Uning fikricha, Sunniylar, Salaflar, to‘rt mazhab va *Ahl-ar-Ra’y* (Ash‘ariy va Moturidiy) ilohiyot maktablarini ham sunniylikning bir qismi deb hisoblagan. Shohning fikricha, ular orasidagi tafovut faqat haqiqiy ixtilofning ikkinchi darajali masalalaridadir va bu jihatlar uningcha ahamiyatli emas; fundamental masalalarda ular birlashgan holda qoladilar.¹

¹ K. Hermansen, Marsiya (1996). "84-bob: Hadis ahli bilan shaxsiy fikr bildiruvchilar o‘rtasidagi farq". *Xudodan yakuniy dalil: Dehlining Hujjat Alloh al-Balig'a shahridan Shoh Valiy Alloh*. Koninklijke Brill NV, Leyden, Niderlandiya: Brill nashriyoti. 24–26, 437–450-betlar

Shoh o‘zining “*Tahfimat al-Ilohiyya asarida Hanafiy va Shofi’iy mazhablarini birlashtirish Hindiston islom uyg‘onishi uchun zarur ekanligiga ishonchini bildirdi. Muqaddas Bitiklarga to‘g‘ri kelmaydigan har qanday qoidalar bekor qilinishi kerak edi. Shoh ayniqsa hanafiy fiqhini isloh qilishga intildi va uning qonuniy hukmlarini ilk muhaddislar tomonidan to‘plangan sahih hadislar bilan tasdiqladi va shu tariqa mazhablar o‘rtasidagi huquqiy tafovutlarni kamaytirish haqidagi o‘z qarashlarini amalga oshirdi. Shunday qilib, uning huquqiy qarashlarining aksariyatida Imom Shofe‘iyning fiqhiy masalalardagi ixtiloflarni yarashtirish va kuch ishlatishni qoralashi ustunlik qiladi. U ayniqsa, o‘z jamoasida keng tarqalgan hanafiy aqidaparastligidan xavotirlanib, uni qoraladi va barcha huquq maktablarini qamrab oluvchi taftish masalasini kun tartibiga qo‘ydi.*

Shoh Valiulloh Qur‘onni to‘g‘ridan-to‘g‘ri tushunishga urg‘u berib, etarli bilimga ega bo‘lgan talabalar avvalgi sharhlar bilan emas, balki matn bilan ishlashlari kerakligini ta‘kidladi. Uning ta‘kidlashicha, Qur‘on arab tilini etarli darajada biladigan har bir talaba uchun tushunarli, Uning uchun qandaydir izohning xojati yo‘q.

Shoh Valiulloh mintaqada hukm surayotgan taqlid va mazhab aqidaparastligi amaliyotini qattiq tanqid qilgan. U kishining mazhabiga zid bo‘lsa ham, avvalgi faqihlarning fikriga nisbatan Payg‘ambarlik an‘analariga (hadislarga) amal qilishni ta‘kidlagan.

Rampurdagi qo‘lyozmalar fondida mavjud bo‘lgan maktublaridan birida u musulmon hukmdorlardan nomusulmonlar tomonidan ommaviy diniy marosimlarni o‘tkazishni taqiqlashni va ba‘zi marosimlarga qarshi qat‘iy buyruqlar chiqarishni so‘raydi: “*Barcha islom shaharlarida qat‘iy buyruqlar chiqarilishi kerak. Musulmon bo‘lmaganlar tomonidan ommaviy ravishda o‘tkaziladigan diniy marosimlarni (masalan, Gangada holi qilish va cho‘milish kabi) taqiqlash. Muharram oyining o‘ninchi kuni Shialarning me‘yordan tashqariga chiqishiga yo‘l qo‘ymaslik, qo‘pollik qilmaslik va takrorlamaslik kerak. ko‘chalarda yoki bozorlarda ahmoqona ishlar (ya‘ni Muhammad payg‘ambarning birinchi uch o‘rinbosarlarini la‘natlash)ga yo‘l qo‘ymaslik lozim.*

Shoh Valiulloh noislomiy urf-odatlarini qabul qilishga qat‘iy qarshi chiqdi va arab islom madaniyatiga sodiqlikni ilgari surdi. Shoh Valiulloh shunday deb hisoblardi: “*Musulmonlar qayerda yashamasinlar, qayerda yoshliklarini o‘tkazmasinlar, har qanday holatda ham o‘z madaniyati, urf-odatlari va odatlari bilan o‘sha yurtning tub aholisidan butunlay ajralib turishlari kerak*”.

Arab madaniyatiga sodiqlik haqida u: “Ogoh bo'ling! Boylar musofir va arab bo'lmaganlarning, to'g'ri yo'ldan adashganlarning yo'llarini o'zlashtirib olish niyatida bo'lib, aralashib, ularga o'xshab qolishdan saqlaningi.

REFERENCES

1. Siddiqa, Oysha. "Afg'onistonda tinchlik". (2019): 703-710. "Birinchi muhim ism Shoh Valiulloh (1703–62), hanafiy olimi".
2. Shahid, Amirxon. "Shoh Valiullohning harakati. Journal of Research Society of Pokiston 51.2 (2014).
3. Muhammad Muslihiddin (2003). Shoh Valiullohning Hadis ilmiga qo'shtirgan hissalar: Tanqidiy tadqiqot. Aligarh, Hindiston: Islomshunoslik fakulteti: Aligarh musulmon universiteti. 139, 142–144-betlar.
4. K. Hermansen, Marsiya (1996). “40-bob: Ilohiy sifatlarga e'tiqod”. Xudodan yakuniy dalil: Dehlining Hujjat Alloh al-Balig'a shahridan Shoh Valiy Alloh